

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 338.48-44(1-22)

Толкач С. М.,

*старший викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу
Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету*

ОСОБИСТЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

AGRICULTURE: CURRENT PROBLEMS AND PROSPECTS FOR GREEN TOURISM DEVELOPMENT

У статті розглянуто особливості розвитку зеленого сільського (зеленого) туризму в складі особистого селянського господарства. Визначено та проведено аналіз становлення і розвитку сільського (зеленого) туризму як форми підприємницької діяльності в господарствах населення. У статті проаналізовано тенденції та здійснено оцінку сучасного стану функціонування особистих селянських господарств (ОСГ)

Ключові слова: підприємництво, сільський (зелений) туризм, особисте селянське господарство, сільське населення, агротуризм, екотуризм.

В статье рассмотрены особенности развития сельского (зеленого) туризма в составе личного крестьянского хозяйства. Определен и проведен анализ становления и развития сельского (зеленого) туризма как формы предпринимательской деятельности в хозяйствах населения. В статье проанализованы тенденции и дана оценка современного состояния функционирования личных крестьянских хозяйств (ЛКХ).

Ключевые слова: предпринимательство, сельский (зеленый) туризм, личное крестьянское хозяйство, сельское население, агротуризм, экотуризм.

The features of development of rural (green) tourism are considered in the article as a part of agriculture. The analysis of formation and development of rural (green) tourism as a form of entrepreneurial activity in households was determined and conducted. The article analyzes the trends and assesses the current state of functioning of private peasant farms (PPF).

Key words: entrepreneurship, rural (green) tourism, private peasant farms, rural population, agrotourism, ecotourism.

В Україні є всі передумови розвитку відпочинку в селі, який можна розглядати як специфічну форму підсобної господарської діяльності у сільському середовищі з використанням природного та культурного потенціалу регіону або як форму малого підприємництва, що дає можливість певною мірою вирішити проблему зайнятості сільського населення, покращити його добробут, повніше використати природний та історико-культурний потенціал сільської місцевості.

Поряд із запровадженням нових форм аграрного господарювання важливе значення має дослідження наявних ефективних видів господарювання на землі, одним з яких є ведення особистих селянських господарств та надання послуг у сфері сільського зеленого туризму у складі таких господарств.

Нині українські вчені не мають єдиної точки зору щодо визначення поняття «сільський зелений туризм» і класифікацій цього виду туризму.

Теоретичні аспекти сутності й альтернативи розвитку сільського зеленого туризму розглянуті в працях вітчизняних і закордонних авторів.

М.Й. Рутинський та Ю.В. Зінко розглядають сільський зелений туризм як окрему форму рекреаційної діяльності, а також аналізують європейський досвід організації сільського зеленого туризму і вка-

зують на перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні [1, с. 138].

Дослідженню проблем функціонування особистих селянських господарств присвячено праці таких фахівців у галузі аграрного, земельного права: В.І. Андрейцева, Ц.В. Бичкової, О.А. Вівчаренка, О.М. Вовк, В.К. Гуревського, В.П. Жушмана, П.Ф. Кулинич, В.Л. Мунтяна, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, А.М. Статівки, Н.І. Титової, М.В. Шульги, В.В. Янчука, В.З. Янчука, А.А. Хвасенка, В.І. Лебідя та багатьох інших відомих вчених.

Метою статті є проведення науково-теоретичного аналізу правового становища особистих селянських господарств в Україні, а також розгляд проблем та перспектив розвитку сільського зеленого туризму у складі таких господарств.

Щоб вести особисте селянське господарство, також треба сформулювати пропозиції з удосконалення нормативно-правового забезпечення правового становища особистих селянських господарств в Україні та ведення сільського зеленого туризму у складі таких господарств.

Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або

особами, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, із метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, перероблення і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, зокрема у сфері сільського зеленого туризму [2].

Відповідно до ст. 56 ЗК (в редакції від 13 березня 1992 р.) таке господарство мало назву «особисте підсобне господарство». Державний комітет України із земельних ресурсів висловив офіційну позицію щодо тотожності термінів «особисте підсобне господарство» та «особисте селянське господарство». Так, у листі Держкомзему від 5 квітня 2002 р. зазначається, що поняття «особисте підсобне господарство» та «особисте селянське господарство» за змістом тотожні. Земельна ділянка надається з метою ведення особистого селянського господарства, тобто з метою вирощування сільськогосподарської продукції та забезпечення кормами власної худоби та птиці [3].

Вперше поняття «особисте селянське господарство» було вжито у Земельному кодексі України від 25 жовтня 2001 р. Однак юридичні ознаки цієї категорії не розкривалися у законі, що на практиці призвело до проблем щодо набуття і реалізації прав на земельні ділянки для ОСГ.

Проблемним питанням діяльності особистих селянських господарств є питання надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, зокрема у сфері сільського зеленого туризму.

Розвиток сільського зеленого туризму спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць та сіл загалом, а також стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Готуючись приймати й обслуговувати відпочиваючих, члени селянських родин мимоволі змушені поповнювати свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни і санітарії, приготування їжі тощо, а спілкування з гостями розширює їх кругозір, дає змогу зав'язати нові знайомства, завести друзів в інших населених пунктах.

На жаль, на сучасному етапі не ухвалено спеціального закону, який би регулював відносини у цій сфері, хоча 23 жовтня 2003 р. суб'єктом законодавчої ініціативи – народним депутатом України В. Кафарським – був поданий проект Закону «Про сільський та сільський зелений туризм» до Верховної Ради України [4].

Поняття «сільський зелений туризм» існує з давніх-давен. У Римській імперії серед членів патріанських родин стали популярні поїздки з Риму в сільську місцевість. Масовий інтерес до відпочинку в сільській місцевості відзначається у XIX ст. А вже в XX ст. в урбанізованих країнах Європи саме сільський зелений туризм перетворився на один з основних способів «порятунку» європейців від масового впливу розвинених промислових міст. Головною рушійною силою розвитку сільського зеленого туризму є попит на рекреацію на природі,

що швидко зростає і визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним і психологічним потребам. Збільшення попиту на сільський відпочинок зростає через зменшення тривалості робочого часу, збільшення кількості платних відпусток, зростання рівня утворення, розвиток транспортної мережі – залізничного, автодорожнього, повітряного й морського транспорту.

За словником С. Медліка, сільський зелений туризм (rural tourism) – це вид туризму, зосереджений у сільських місцях, що передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів із провідниками й екскурсоводами [5, с. 524].

У законодавстві України сільський зелений туризм розглядається як одна з послуг, що може надаватися в рамках господарської діяльності особистих селянських господарств (далі – ОСГ). Тому вирішення комплексу організаційно-правових питань щодо розвитку сільського зеленого туризму необхідно розглядати через призму правового становища ОСГ, правовий режим землі та майна цих господарств, основних засад господарської діяльності особистих селянських господарств тощо.

Розглядаючи питання правового регулювання у сфері сільського зеленого туризму, варто зосередити увагу на такому основному питанні: чи є сільський зелений туризм підприємницькою діяльністю?

Згідно з Господарським кодексом України від 16 січня 2003 р., господарська діяльність визначається як діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [6].

Господарську діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, законодавець до підприємницької не відніс, але встановив, що члени особистих селянських господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно і, відповідно до ст. 8 Закону України «Про зайнятість населення», належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною. Також розвиток сільського туризму як засобу реалізації державної політики зайнятості передбачено п. 7 ст. 16 Закону України «Про зайнятість населення» [7].

Така позиція законодавця чітко не визначена. Якщо робота в особистому селянському господарстві є для особи основною, вона вже буде спрямована на отримання доходу, тому що члени особистих селянських господарств, як і інші громадяни, також мають ряд потреб, які без матеріальних ресурсів самостійно задовольнити не можуть. Тому робота в такому господарстві для особи не має бути основною, інакше вона набуватиме ознак підприємництва, що не відповідає визначенню особистого селянського господарства, наведеному у ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» [1].

Можна сформулювати висновок, що цей Закон містить ряд недоліків і потребує доопрацювання, а саме:

– необхідно внести зміни до Закону України «Про особисте селянське господарство» та виключити з нього ст. 8 «Зайнятість членів особистих селянських господарств» як таку, що не відповідає природі особистого селянського господарства, а діяльність членів таких господарств, що спрямована на отримання прибутку, кваліфікувати як підприємництво;

– необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про зайнятість населення», оскільки члени особистих селянських господарств не мають вважатись зайнятим населенням. Інакше треба визнавати підприємницький характер діяльності з ведення особистого селянського господарства;

– необхідно внести зміни до Закону «Про особисте селянське господарство» та розмежувати діяльність громадян, які ведуть це господарство, на таку, яка має ознаки підприємницької діяльності, і на таку, що не має.

Під «сільським зеленим туризмом» у контексті ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» варто розуміти специфічну форму послуг, що надаються із забезпечення відпочинку у приватних господарствах у сільській місцевості з використанням майна та трудових ресурсів членів особистого селянського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про туризм», особливості здійснення окремих видів туризму визначаються законом. У ст. 6 цього Закону передбачено, що розвиток екологічного (зеленого) та сільського туризму є пріоритетним напрямом державної політики у сфері туризму [8].

Відповідно до п.п. 3 і 7 Постанови Кабінету міністрів України № 297 від 15.03.2006 р. «Про затвердження Порядку надання послуг із тимчасового розміщення (проживання)», фізичні особи-власники або орендарі індивідуальних засобів розміщення мають право надавати такі послуги без їх державної реєстрації як суб'єктів підприємницької діяльності, за умови, що кількість місць такого розміщення не перевищує 30 [9].

Програмним відомчим документом, предметом якого є сприяння розвитку цієї діяльності, є Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 24 від 18.01.2013 р. «Про затвердження Плану заходів Мінагрополітики України щодо розвитку сільського зеленого туризму на період до 2015 року» [10].

Нині в Україні діє спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, метою діяльності якої є популяризація відпочинку в українському селі, сприяння розвитку сільської інфраструктури та самозайнятості сільського населення, збереження культурної спадщини та навколишнього середовища [11].

В Європі функціонує Європейська федерація фермерського та сільського туризму – European Federation for Farm and Village Tourism (EuroGites), яка об'єднує національні організації сільського та агротуризму європейських країн.

Під егідою цієї організації друкуються рекламно-інформаційні каталоги об'єктів сільського зеленого туризму з сертифікованою характеристикою спектру їхніх послуг, в яких розкривається все розмаїття сутності сільського туризму.

Одна з найефективніших інформаційних систем бронювання сільського туризму й агротуризму в усіх регіонах світу – Allrural, яка забезпечує до 7% світового продажу агротуристичних послуг [12, с. 8–9]

Нині у світі індустрія сільського туризму – це найбільш динамічний сектор світового туристичного господарства. Європейський Союз вбачає в розвитку сільського туризму основний важіль економічного підйому сільських територій.

Звернемо увагу на основні порівняльні характеристики механізмів розвитку сільського зеленого туризму у деяких країнах світу (табл. 1):

Центральною фігурою в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка проживає в селі, здійснює основну діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, та побічну – використання майна цього господарства з метою надання послуг у сфері СЗТ, а саме:

- забезпечення відпочиваючих житлом, харчуванням;
- ознайомлення з місцевою культурою і традиціями.

Таблиця 1

Країна	Визначення поняття «сільський туризм»	Необхідність реєстрації господарів	Характер оподаткування	Вимоги до персоналу	Вимоги до харчування
Польща	Визначення поняття міститься в ряді законів	Немає необхідності в реєстрації	Діяльність із сільського туризму не обкладається податками за певних умов	Загальні вимоги	Загальні вимоги законодавства
Угорщина	Немає спеціального визначення	Немає необхідності в реєстрації	Діяльність із сільського туризму не обкладається податками за певних умов	Загальні вимоги	Загальні вимоги законодавства
Швеція	Немає спеціального визначення	Обов'язкова реєстрація	Сплатчуються податки як за с/г діяльність	Спеціальні вимоги	Спеціальні вимоги
Україна	Немає чіткого визначення поняття	Добровільна реєстрація	Діяльність із сільського туризму не обкладається податками за певних умов	Загальні вимоги	Загальні вимоги

Втім, державна підтримка сільського зеленого туризму не реалізується належною, для забезпечення належних умов його розвитку, мірою. Так, залишається неврегульованим і порядок оподаткування доходів від послуг сільського туризму, оскільки вони не обмежуються лише орендою житлових приміщень.

Народні депутати України В.І. Брензович, І.В. Бриченко, А.І. Кіссе, Ю.В. Чижмарь, А.А. Романова 02.07.2015 р. вносять проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму», в якому Верховна Рада України постановляє про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» (Закон № 742-IV, від 15.05.2003 р.), а саме:

– ч. 1 ст. 7 доповнити пп. 16 такого змісту: «Добровільно надавати за плату або безоплатно послуги у сфері сільського зеленого туризму, зокрема послуги з розміщення (проживання) не більше ніж на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, місцевими звичаями і традиціями гостинності» [13].

23 травня 2017 р. Верховна Рада України приймає Постанову Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму, в якій постановила: прийняти за основу проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму (реєстр. № 2232а), поданий народними депутатами України В.І. Брензовичем, Ю.В. Чижмарем, А.І. Кіссе, І.В. Бриченко, А.А. Романовою [14].

Таким чином, визначається, що сільський зелений туризм – це добровільне надання за плату або безоплатно послуги у сфері сільського зеленого туризму, а саме послуги з розміщення (проживання) не більше ніж

на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, місцевими звичаями і традиціями гостинності.

На нашу думку, прийняття законопроекту сприятиме більшій зайнятості сільського населення, підвищенню рівня його доходів, а також розвитку туристичної інфраструктури та комплексному розвитку сільських населених пунктів в умовах децентралізації.

Таким чином, можна дійти висновку, що специфічні ознаки особистого селянського господарства дають змогу визначити особливості його юридичної природи. У зв'язку з цим існує потреба у внесенні змін та доповнень до Закону України «Про особисте селянське господарство» шляхом вичерпного закріплення його юридичних ознак.

Оскільки нині немає окремого нормативно-правового акту, що визначав би поняття та особливості сільського зеленого туризму, цю прогалину можна усунути шляхом прийняття нормативно-правових актів, які визначатимуть порядок та особливості надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, ведення обліку таких господарств тощо.

Також треба шукати додаткові можливості для підвищення знань сільського населення та поширення інформації щодо відпочинку в українському селі, історичних, природних, етнографічних особливостей України. Актуальним є створення ефективної системи якості, яка базуватиметься на потребах споживача, гарантуватиме базові стандарти, включатиме критерії захисту навколишнього природного середовища тощо.

Такі аспекти є підставою для визнання СЗТ суспільно цінною та корисною сферою відносин, яка не потребує значних фінансових витрат, але забезпечити сталий розвиток сфери відпочинку в українському селі в умовах економічної кризи, можна за наявності партнерських стосунків влади, бізнесу та професійних громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биркович В. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1. – С. 138–139.
2. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV // ВВР України. – 2003. – № 29. – Ст. 232.
3. Відносно тотожності термінів «особисте підсобне господарство» і «особисте селянське господарство» : Лист Держкомзему від 05.04.2002 р. № 14-22-4/2080 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
4. Про сільський та сільський зелений туризм: проект Закону України (Ресстраційний № 4299 від 02.09.2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4-1?id=&pf3511=16117.
5. Дудзяк О. Переваги та недоліки сільського зеленого туризму в Україні / О. Дудзяк // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3 (43). – Ст. 524–525.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // ВВР України. – 2003. – № 21–22. – Ст. 144.
7. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
8. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95 // ВВР України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.
9. Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 297 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
10. Про затвердження плану заходів Мінагрополітики України щодо розвитку сільського зеленого туризму на період до 2015 року : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 24 від 18.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/>.
12. Носік В. Організаційно-правові питання розвитку сільського зеленого туризму в Україні / В. Носік // Туризм сільський, зелений. – 2007. – № 4. – С. 9–10.
13. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/>.
14. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму : Постанова Верховної Ради України від 23.05.2017 р. № 2062-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2062-19>.